

ÖMER BİN ABDÜLAZİZ'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ, KELAMİ GÖRÜŞLERİ VE KADERE DAİR RİSALESİ

Yasin ULUTAŞ*

Özet:

Hz. Peygamberin ahirete irtilali ile beraber Müslümanlar arasında devlet başkanlığı konusunda ihtilaflar yaşanmış; zamanla bu ihtilaflar daha da derinleşmiş aralarında savaşlar vuku bulmuş; bunun neticesinde insan iradesinin bu savaşlardaki etkisi tartışılmıştır. Siyasi kaynaklı olan ihtilaflar dini bir zemine taşınarak, kelami anlamda tartışılan ilk konulardan biriside, kader ve dolayısıyla insan fiilleri üzerinde olmuştur. İslam düşüncesinin teşekkül döneminde bu konuda üç ana görüş ortaya çıkmıştır. Bu konudaki ilk görüş, insanın fiillerinde insan iradesinin herhangi bir etkisinin olmadığını, insan fiillerinin tümünün önceden Allah'ın planlaması ve iradesi sonucunda meydana geldiğini savunan görüştür. Buna tepki olarak doğan diğer bir görüşte bunun tam tersini savunarak insan fiillerinin insanın planlaması ve iradesi ile meydana geldiğini dile getirmiştir. Daha sonra bu zıt görüşlerin arasını bulmaya çalışan görüşler de ortaya çıkmıştır. Makalemizde araştırdığımız Ömer bin Abdülaziz, ilk görüşü savunan cebri kader anlayışının ilk temsilcilerinden olmakla beraber insan'ın kötü davranışlarındaki sorumluluğunu kabul etmesi nedeni ile katı bir kadericilikten ziyade ılımlı bir kaderici olarak yorumlanmasının daha doğru olacaktır. Zira Ömer bin Abdülaziz'in Kader ve insan fiilleri konusunda yazmış olduğu risale Hicri birinci asırda bu konu etrafında ortaya çıkan tartışmalar hakkında bizlere birinci elden önemli bilgiler vermektedir. Bu konunun bugün hala tam anlamıyla açıklığa kavuşmamış olması ve tartışılmaya devam edilmesi nedeniyle, İslam düşünce tarihinde adaleti ve kelami görüşleri ile tanınan Emevi halifesi Ömer bin Abdülaziz'in hayatını, şahsiyetini, kelimine ait görüşlerine özet olarak yer verdik. Aynı zamanda kadere dair yazmış olduğu risalesini Arapçadan Türkçeye tercüme ederek orijinal metni ile beraber okuyucunun hizmetine sunmayı uygun bulduk.

Anahtar kelimeler: Ömer bin Abdülaziz, kader, risale, insanın fiilleri, hidayet, Allahın ilmi, ecel, rızık.

Life Of Umar' b. Abdulaziz, His Personality, His thoughts on Kalam and His Risalah On Destiny.

Abstract:

There has been disagreement about presidency among the Muslims after Mohammed (pbuh)'s death and in time this has deepened, causing wars; upon this, men's will's in fluce on these wars has been guarrelled. Political disagreements have been carried to a religious base, thus the first thing to be guarrelled has been destiny and men's actions. Three main movements have occured in the ear that Islam shaped up. The first movement claims that men has no in fluce upan his actions and all his actions are a plan of Allah and His will The secand movement has started as a reaction to this movement claiming the opposite :Men's reactions are results of his own will and plan. Later on started the third movement which stood in the middle of previous two moments. Ömer bin Abdülaziz is one of the first represan titives of the first movement that supports compulsive destiny. His pamphlet about destiny and men's actions gives us important information about disputes that accured during Hijri First century As this topic hasn't stil been totally clear and it is stil guarrelled upon, we give information about Umayyad calif Ömer bin Abdülaziz's life, personality, his ideas about euphemisim in short, as he is known for his lustince in İslamic world and ideas about euphemism. We also found it convenient to translate his pamphlet about destiny form Arabic to Turkish with its original text and serve it to the reader.

Key Words: Ömer bin Abdulaziz ,destiny pamphlet, men's, actions, guidance, Allah's knowledge, time of death, livelihood.

* Öğretmen. eskikahta@hotmail.com

Giriş

Kader konusundaki tartışmalar, İslam'ın erken döneminden itibaren başlamış ve bu konuda kelimeler ilmine ait ilk sayılabilecek eserler ve metinler ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalar, İslam dünyasında dini içerikli ilk ciddi tartışmalar olduğu düşünülmektedir.

Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra hilafet hakkındaki tartışmalar, zamanla toplumsal bünyenin zayıflaması, İslam devletinin sınırlarının genişlemesi, bazı bölgelerde Müslüman'ların azınlıkta kalması vb. sebepler neticesinde meydana gelen olaylar Cemal ve Sıffin savaşları siyasi konularda Müslümanlar arasında derin uçurumlar meydana getirmiştir. Bu siyasi ihtilaflar kendi mecrasından çıkarılarak dini bir zemine taşınmış bu zeminde yapılan tartışmalar, İslam düşünce tarihinde değişik dini ve fikri ekollerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dini karakterli olan bu ekoller, temeli siyasi olan bu olayları, dini bir zeminde ve dini naslarla bu olayların sebep ve neticelerini tartışmışlardır. Tartıştıkları konuların başında ise, birçok konuyu bünyesinde barındıran kader konusu ve türevleri gelmektedir. Tartışmalar daha çok insan fiilleri, Allah'ın kudreti, Allah'ın ilminin insan fiillerindeki rolü, bunlar arasında ne tür bir ilişkinin olduğu, bu olumsuz siyasi olayların kimin iradesi ile gerçekleştiği gibi sorunlar etrafında olmuştur. Bu tartışmalar Hicri birinci asrın ikinci yarısından itibaren kısmen başlamıştır. Bu durum ikinci asırda, artarak devam etmiştir. Bu tartışmaların yaygınlaşmasında cebri kader anlayışını savunan Emevi halifelerinin büyük etkisi olmuştur.

Kader konusu ilk önce Allahın sıfatları daha sonra insan fiilleri, kaza kader ve şer problemi de eklenerek çok yönlü olarak İslam âlimlerince tartışılmıştır. Bu konuda üç ana görüş ortaya çıkmıştır. Her gurup kendi düşüncelerini destekleyen ayetlere tutunarak karşı görüşü destekleyen ayetleri ise tevil etme yoluna gitmişlerdir.¹

Bu tartışmalar neticesinde Allah'ın mutlak manada her şeye kadir olduğunu ve bu konuda hiç kimsenin ona ortak olamayacağını, her şeyin Allah'ın irade ve kuvveti ile meydana geldiğini, insanın fiillerinde mecbur olduğunu ve hiçbir iradi faaliyetinin olmadığını savunan cebriye ekolü ortaya çıkmıştır.

Buna karşılık insanın bütün fiillerinde ve eylemlerinde bağımsız olduğu bunları kendi irade ve kudreti ile yaptığını ve bu davranış ve eylemlerinde

---

1 M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara, 2016, ss. 114-115.

sorumlu olduklarını, Allah'ın bu konuda herhangi bir iradesinin söz konusu olmadığını savunan kaderciler olarak da adlandırılan bir başka ekol daha ortaya çıkmıştır.

Bu birbirine zıt iki görüşü uzlaştırma çabası da bazı kelim ekolleri tarafından savunulmuştur. Konunun bir yönünü Allahın kudreti, ilmi ve iradesini ilgilendirdiğini, diğer bir yönü ise insanın irade ve sorumluluğu ile ilgili olduğunu dile getirmişlerdir. Bu görüşü daha çok ehlisünnet diye adlandırılan kelim ekolleri savunmuştur.²

Bu konuda hem Allahın hem de insanı ilgilendiren yönünü ifade etmek için şöyle bir örnek vermek mümkündür. İnsanı yürüten Allah olmasına rağmen, yürüme eylemini yapanda insandır.³

Bu konunun çift yönlü olarak ele alınmasına kaynaklık eden ayetler mevcuttur. Kur'an-ı Kerimde mevcut ve zahiri itibarı ile hem cebri hem de ihtiyari mana taşıyan birçok ayet de mevcuttur. Bu konudaki tartışmalar hala devam edilmesine rağmen bu sorunlara tam anlamı ile bir açıklık getirildiği söylenemez.

Bu makalemizde cebri kader görüşünü savunan Ömer bin Abdülaziz'in hayatını, kişiliğini, kelim ili ile ilgili görüşlerine yer verdik. Kader konusunda kimliği belirsiz Kadere inkâr edenlere reddiye olarak yazdığı risalesini tercüme edip metni ile beraber yer vermeyi yazarın bu konudaki görüşlerinin okuyucu tarafından daha iyi algılanması amacıyla yer vermeyi uygun bulduk.

1.Ömer bin Abdülaziz'in Hayatı ve Şahsiyeti (H.61-101)

Ömer bin Abdülaziz bin Mervan, İbni Kesirin bildirdiğine göre, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği yıl (H.61) de Mısırda doğdu. Ömer'in doğum tarihini ve yerini farklı bildiren rivayetler de vardır. Muhammed bin Sa'da göre (H.63) de doğdu.⁴ Laur Veccia Vaglere göre ise Ömer Medine'de doğdu.⁵ Ömer'in babası Abdülaziz, Emevilerin valilerindendi. Annesi ise, Hz. Ömer'in torunu Leyla binti Asım bin Ömer bin Hattaptır. Hem annesi hem de babası çevrelerinde sayılan, sevilen takva ve züht sahibi insanlardı.

2 Yazıcıoğlu, M. Said, *Maturidi ve Nesefiye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,1997,s. 2.

3 Irmeli, Perho, *İnsan Kendi Kaderini Seçer*, Çev.: Yeşilyurt, Temel, D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 2001, S. XIII-XIV, s. 300.

4 İbni Kesir, *el- Bidaye ve Nihaye*, Çeviren Mehmet Keskin, İstanbul, 1994 c. 9,s. 311.

5 Vagleri, Laura Veccia, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Çev.: Kutluer, İlhan, İstanbul,1989, c. 5, s. 105.

Ömer tabiinin büyüklerindedir. Babası onu küçük yaşta iken dahi Mısırda yanında tutmamış, onu Hicaz âlimlerinden iyi bir eğitim alması için Medine'ye gönderip, iyi bir şekilde yetiştirmesi için Salih bin Kaysana teslim etmiştir. Babası onu (Eşecc) alnı yarık diye çağırırdı. Rivayet edildiğine göre Ömer çocuk iken binek hayvanlarından biri bir çifte atmış ve alnı yarılmıştır. Babası yüzündeki kanı silerken Ümeyye oğullarının alnı yarığı (Eşecc)'si diyerek,⁶ Hz. Ömer'den rivayet edilen şu rivayete dikkat çekmiştir. Rivayete göre Hz. Ömer "Benim çocuklarımdan bir adam vardır ki bu yeryüzünü adaletle dolduracaktır."⁷ Lakabı ise, "Beni Mervan'ın ak yüzlüsü dır." Halk şöyle derdi: Akyüzlü ve nakıs, Mervan oğullarını düzene soktular. Akyüzlü ile kast edilen Ömer bin Abdülaziz'dir.⁸ Künyesi ise Ebu Hafstır.⁹

Ömer bin Abdülaziz'in, Ebu Bekir, Asım ve Muhammed adında üç kardeşi olduğu, kendisinin de Enes bin Malik, Said bin Yezid, Yusuf bin Abdullah bin Selam'dan hadis dersleri aldığı ve onlardan hadis rivayetinde bulunduğu vb. bir kısım tabi'inin de Ömer'den hadis rivayet ettikleri bildirilmiştir.¹⁰ Ömer küçük yaşta hafız oldu.¹¹ Ömer çocukluğunda ve gençliğinde makam ve soy üstünlüğü etkisinde kalmıştır. Abdullah bin Keser'in bildirdiğine göre Ömer'in Allaktan korkan bir insan olmaya karar vermesine bir anısının sebep olduğunu bildirir. Olay şöyle gelişir. Abdullah bin Keser, Ömer'e "Seni Allah yoluna dönmeye sevk eden ilk şey nedir? Diye sordum; o da şöyle cevap verdi."Ben kölemi dövmek; istedim fakat o bana şöyle dedi. "Sabahı kıyamet olacak bir geceyi hatırla!" şeklindeki sözü üzerine kendini sorgulamaya başladığını bildirmiştir.¹²

Ömer bin Abdülaziz'in ilmi durumunu açıklamak için onun yanında âlimler talebe kalırdı, denilir.¹³ Ahmet bin Hanbel tabiinden sadece onun sözünü delil kabul ederdi.¹⁴ Bu yorumlar Ömer'in ilmi durumunu ziyadesiyle ortaya koyar. Babası vefat edince, Abdülmelik bin Mervan onu yanına aldı,

6 Hasan İbrahim, *İslam Tarihi*, İstanbul,1986, c. 1, s. 414.

7 İbni Kuteybe, *el-Maarif*, çev.: Hasan Ege, İstanbul, s. 249.

8 İbni Kesir, c. 9, s. 311.

9 İbni Kuteybe, s. 249.

10 İbni Kesir, c. 9, s. 311.

11 Hasan İbrahim, c. 1, s. 417.

12 İbni Kesir, c. 9, s. 315.

13 Hasan İbrahim, c. 1, s. 413.

14 İbni Kesir, c. 9, s. 311.

kızı Fatıma ile evlendirdi. Ömer'e ve kardeşlerine çok fazla miras kaldı.¹⁵ Ömer'in on dört çocuğu vardı.¹⁶ Abdülmelik vefat edince oğlu Velid halife oldu. Velid de babası gibi Ömer'e iyi davrandı. Onu Medine, Mekke ve Taif şehirlerine genç yaşta vali tayin etti. Ömer bu şehirlerde (H.86-93) yılları arasında valilik yaptı. Valilik yaptığı yıllarda beş sefer hac emirliği görevini üstlendi. Medine'de valilik yaptığı sürede Mescidi Nebevi'yi genişletti. Problemleri Çözmede âlimlere danışmayı ihmal etmedi. Özellikle Sa'd bin Müseyyeb'i dinlerdi. Adil olmaya özen gösterirdi.¹⁷

Ömer bin Abdülaziz, Irak valisi Haccac'ın yanlış politikalarını yoğun bir şekilde eleştirdiğinden dolayı valilik görevinden alındı. Görevden alındıktan sonra Şam'a gitti. Halifenin meclisinde de Emeviler'in zalim valilerini sert bir şekilde eleştirmeye devam etti. Halife Velid daha önce kardeşi Süleyman'ı veliaht tayin etmişti. Fakat sonra vaz geçti. Ömer bu teşebbüse Şiddetle karşı çıktı. Süleyman Halife olduktan sonra Ömer'i kendisine danışman olarak atadı.¹⁸

Ömer bin Abdülaziz'in veliaht olarak tayin edilmesi ve seçilmesi de farklıdır. Reça bin Hayvenin teşviki ile Halife Süleyman, Ömer bin Abdülaziz'i veliaht tayin etti. Fakat bu eylemi farklı bir şekilde gerçekleştirdi. Süleyman bir zarfın içine bir ismi yazıp koydu ve mühürledi. İleri gelenleri toplayıp bu zarfın içinde yazılı olana biyat ettirildi. Süleyman vefat edince Re'ca tekrar ileri gelenleri toplayıp birinci sefer yaptığı gibi "Bu zarfta yazılı olan isme beyatlarını aldıktan sonra Süleyman'ın vefat ettiğini bildirdi. Zarfı açtıklarında Ömer bin Abdülaziz'e biyat ettiklerini anladılar.¹⁹

Kendisinden habersiz bu görev kendisine verildiği gerekçesi ile kabul etmek istemedi. Fakat biat merasimine katılanların ısrarı ile kabul etti. Süleyman'ın defin işlemleri tamamlandıktan sonra (H.99) da minberde oturup halkın biyatını aldı. Ömer halife olduktan sonra yaptığı ilk işi, Hz. Ömer'in yönetimi ile ilgili belgeleri toplamak oldu. Akabinde İstanbul kuşatmasını kaldırdı. Darend'e'yi tahliye edip halkını Malatya'ya yerleştirdi. Horasandaki seferleri de durdurdu. Hem içerde hem de dışarıda Savaş yerine diyalog diline önem verdi. Sınır boylarındaki Müslüman olmayanların illeri gelenlerine

15 İbni Kesir, c. 9, s. 313.

16 İbni Kuteybe, s. 249.

17 İbni Kesir, c. 9, s. 314.

18 İsmail Yiğit, *Ömer bin Abdülaziz, DİA* İstanbul, 1988-2013, c. 34, s. 53.

19 İbni Kesir, c. 9, ss. 318-319.

İslam'a davet mektupları ve davetçiler gönderdi. İslam'ın barışçıl yollarla yayılmasına önem verdi. Devlet içerisindeki icraatlarına ise öce Saraydaki lüks eşyaları, ihtiyaç fazlası olan hayvanları satmakla başladı. Gelirini Hazineye aktardı. Köleleri azat etti. Hutbelerde Hz. Ali'ye yapılan lanetlemeyi kaldırdı.²⁰ Onun yerine "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder. Hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."²¹ Ayetini okumayı adet haline getirdi.

Ömer kendisine dört halifeyi, özellikle de ilk iki halifeyi kendine örnek aldı. Emeviler'in, adalete riayet etmeyen valilerini görevden aldı. Yerine takva, ilim ile tanınan şahsiyetleri atadı. Valilerin ticaret yapmasını ve hediye almalarını yasakladı. Halkın devlet memurları ile ilgili şikâyetlerini direkt kendisine bildirmesini istedi. Devletin güvenliğinin tehlikeye gireceği kaygısıyla, devletin üst kademelerinde görev yapan Müslüman olmayanların işine son verdi. Hâkim seçerken hukuk bilgisinin yanı sıra takva ile tanınan kişilerin atanmasına önem verdi. Cuma günlerini ceza mahkemelerinin duruşmalarına ayırırdı. Kendisinin onayı olmadan cezaların uygulanmasını ve gözaltına alınanlara işkence edilmesini yasakladı. Kendisinden önceki Emevi halifelerinin haksız olarak el koydukları başkalarına ait olan mallarını hak sahiplerine iade etti. Bunların başında Fedek arazisi geliyordu. Kabilesi bu icraatına karşı çıkınca, onları Medine'ye gidip saltanat yerine halifeliği getireceğini dile getirerek susturmuştur. İdareye muhalif olan guruplara müsamaha gösterdi. Dini değerleri istismar etmedi Mali alanda birçok reformlarda bulundu. Nasslara dayanmayan bütün vergileri kaldırdı. Özellikle ikinci sınıf vatandaş kabul edilen Mevaliyi her yönü ile Arap asıllı Müslümanlarla eşit kabul etti. Fetihler neticesinde kazanılan toprakların, bütün Müslümanların malı olduğu gerekçesiyle satışını yasakladı. Ticareti canlandırmak için tedbirler aldı. Tarımı iyileştirmek için sulama kanalları yaptırdı. Ekonomik anlamda devletin kalkınması sağlandı. Ülkede zekât verilecek muhtaç olan insanların sayısında ciddi boyutlarda azalma baş gösterdi. Geri kalan zekât paraları ile camiler ve sarnıçlar yaptırdı.²²

Ömer bin Abdülaziz'in halifeliği iki yıl beş ay gibi kısa bir süre ile sınırlı olmasına rağmen İslam toplumunda büyük bir kalkınma ve iç barış sağlanmıştır.

20 İsmail Yiğit, DİA, c. 34, s. 53.

21 Nahl, 16/90.

22 İsmail Yiğit, DİA, s. 54.

Ömer b. Abdülaziz, kırk yaşında (H.101) de Humusa bağlı Deyru Semada verem sebebi ile hastalandı. Hastalığı yirmi gün sürdü. Bu hastalığın sonunda vefat etti. Diğer bir rivayete göre ise kölesi tarafından zehirlendiği yönündedir. Ömer'in vefatından sonra tahta Yezit bin Abdülmelik geçti.²³

Ömer, zamanın güvenilir bir hadisçisi, ender bir fakih ve dirayetli bir kelimcisi. Abdülkadir el Bağdadi tabiden olan Ömer bin Abdülaziz'in ehl-i sünnet ekolünün görüşlerini, kaderiye ekolüne karşı savunan ilk kişi olduğunu söyler.²⁴

2.Ömer bin Abdülaziz'in Kader Risalesi ve Kelami Görüşleri

Tercüme ettiğimiz Ömer bin Abdülaziz'in bu risalesi, başta kader meselesi olmak üzere temelde itikat ve kelam ilmi ile ilgili görüşlerini içeren en önemli ve günümüze kadar gelen en meşhur eseridir. Bu eser İslam dünyasında kader konusunda kaleme alınmış en eski ve en orijinal özelliğe sahip üç eserden biridir. Aynı zamanda bu üç eser kelam ilminin de ilk metinlerinden kabul edilir. Sözü edilen her üç eserde, Emevi devletinin cebri anlayışı ile ona reaksiyon olarak ortaya çıkan insanın irade hürriyetini savunan kadericeler arasındaki tartışmalar neticesinde yazılan eserlerdir. Bugün bu üç eserinde farklı nüshaları elimizde mevcuttur. Bunların ilki Hasan bin Muhammed el-Hanefiye (V.73) ait kader risalesidir. Diğerisi ise Hasan el-Basri'nın, (V.110) Emevi halifesi Abdülmelik bin Mervanın ricası üzerine yazdığı kader risalesidir. Üçüncü eser ise makalemize kaynaklık eden metnini ve tercümesini sunduğumuz Emevi halifesi Ömer bin Abdülaziz'in, (V.101) kimliği belirsiz kişilere cevap olarak yazdığı kaderle ilgili risaledir²⁵.

Her ne kadar Ömer bin Abdülaziz kime mektup yazdığını söylemez ise de Ğaylan ed-Dımeşki'nın Ömer bin Abdülaziz'e mektup gönderdiği bilinmektedir. Ahmet bin Yahya bin el-Murteza, Ğaylan ed-Dımeşki'nın Ömer bin Abdülaziz'e kader konusu ile ilgili mektup gönderdiğini söylemektedir. Ğaylan ed-Dımeşki kaderi inkâr fikrini Hasan bin Muhammed el-Hanefi den aldığı, onunda babası Muhammed bin el-Hanefi den aldığı söylenir. Hasan bayramlarda Ğaylanı gördüğünde Bu Allahın Şam ehline karşı hüccetidir, derdi. Ğayla'nın, Ömer bin Abdülaziz'i ikna etmek amacıyla bir mektup yazdığı, Mektubunda Âlimlerin korkularından konuşamadıklarını, ümmetin

23 İbni Kesir, c. 9. ss. 342-349.

24 Abdülkadir el-Bağdadi, *el Fark, beynel Firak*, çev.: Ethem Ruhi Fırlalı, Ankara 1990, s. 289.

25 Abdülkadir, s. 289.

imamla kurtulma veya imamla helak olma ihtimalinin olduğunu söylemiştir. Önünde iki yol olduğunu bunlardan birinin “onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren imamlar yaptık.”²⁶ Bunların hidayet imamları olduğunu diğeri ise, “Biz onları ateşe çağırın imamlar kıldık.”²⁷ Şeklinde kurandan deliller getirmiştir. Ğaylan mektubunda ey Ömer sen hiç ateşe çağırın bir davetçi bulamazsın. Çünkü kimse ona tabi olmaz. Ateşe davet etmek Allaha isyan etmeye davet etmektir. Sen hiç hidayete çağırıp da sonra ondan saptırın reşit birini gördün mü? Veya sen hiç gücünün yetmediği ile mükellef tutan bir merhametli gördün mü? Ya da sen hiç zulme teşvik eden adil birini gördün mü? Şeklide açılmalarda bulunduğunu, fakat Ömer’in ikna olmamasına rağmen Ğaylana, Devlet hazinsinde görev verdiği ve iyi muamele ettiği bilinmektedir.²⁸

Biz Ömer bin Abdülaziz’e ait olan kaderle ilgili Risaleyi, Josef Van Ess e ait olan “Bidayatu ilmi’l Kelam fi’l- İslam” adlı eserinden alıp tercüme ettik. Josef Van Ess ise risaleyi, Ebu Naim el Esfehani’nın “Hilye tul Evliya” adlı eserinden alıp ilmi bir şekilde tahkik ederek yayımlamıştır. Bizim tercüme ettiğimiz metin Josef Van Essin tahkik ettiği nüshadır. Ömer bin Abdülaziz’in bu eseri, kimliği belirsiz kaderi inkâr eden bazı kadercilere cevap olarak yazdığı anlaşılmaktadır.²⁹

Ömer bin Abdülaziz’in kaderi inkâr edenlere cevap olarak yazdığı bu risale, kırk dört maddeden oluşmaktadır. Bu risaleden, kaderi inkâr edenlerin görüşlerini açıklamak ve savunmak amacı ile Ömer bin Abdülaziz’e mektuplar gönderdikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu bu risalenin yazılma gerekçesinin de bu mektuplar olduğu düşünülmektedir. Yine bu risalede ehli-sünnet tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Risaledeki ifadeler çok keskin ve kendi düşüncelerinin mutlak doğru muhaliflerinin düşüncelerinin ise, kesin olarak yanlış olduğu iddia edilmektedir. Bu muhalif düşünceleri keskin bir dil ile reddetmektedir. Fakat Ömer bin Abdülaziz bu tartışmaların merkezinde yer almış olmasına rağmen kadercilerle tartışmış onları ikna etmek için çaba sarf etmiş, kader risalesini bu amaçla kaleme almıştır. Cebir kader anlayışını savunmuş fakat bunu siyasi olarak diğeri Emevi halifeleri gibi istismar etmemiştir.³⁰

26 Enbiya 21/ 73.

27 Kasas 28/43.

28 Ahmet el-Murtaza, *Tabakatu el-Mu’tezile*, Beyrut, Lübnan, H.1380, ss. 25-26.

29 ,Josef Van Ess, *Bidayetul İlmul Kelam fil İslam*, Beyrut,1977, s. 56.

30 Abdulhamit Sinanoğlu, *İslam’ın İlk Siyasallaştırma Sürecinde Kader İnancı*, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, ss. 259-260.

Ömer bin Abdülaziz kader ile ilgili risalesinde, özetle her şeyin ezelde nasıl meydana geleceğinin Allahın ilminde belli olduğunu, bu ilmin kişilere ulaşmadan değişebileceğini, ancak Allahın istediğini hidayete, istediğinde delalete düşürdüğünü ifade etmiştir. Aynı zamanda her şeyin Allah'ın takdiri ile meydana geldiğini, Allah'ın ilminin zorlayıcı olduğunu, bu konuda insan iradesinin hiçbir rolünün olmadığını, kişinin ölümü ile eceli geldiğinde, rızkının bittiğini, amel sebebi ile insanın dinden çıkmadığını, İnsanın iradesi ile dini seçebileceklerini savunanların cahil olduğunu ve dinden çıkmakta olduklarını iddia etmektedir. İnsan davranışlarından olumlu olanları Allaha, kötü olanları da insanın kendisine nispet etmektedir. Bu konular şu başlıklar altında toplanması mümkündür.

2.1. Hidayet

Ömer bin Abdülaziz risalesinde, hidayet konusunda sadece Allah'ın yetkili olduğunu bunun dışında herhangi bir gücün yetkili olmadığını savunarak bir insanın kendi iradesi ile hidayeti veya delaleti seçip elde edemeyeceğini belirterek Allah kimin delalette olacağını, kiminde hidayette olacağını önceden belirterek bildirmiştir. Bu görüşünü şu ayete dayandırıyor. Allah şöyle buyuruyor: "Âlemlerin rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."³¹ İnsanın hidayete ve delalete olmayı istemesini Allahın iradesine bağlı olduğunu ve Allahın yetkisinde olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda hiç bir insanın iradesinin yetkili olmadığını beyan ederek Söz konusu ayeti şöyle yorumlamıştır.

"Allah'ın dilemesiyle onlar dilerler. Şayet Allah dilemezse, onlar iradeleriyle ne söz ne de amel olarak ona itaat edemezler. Çünkü Allah kendi yetkisinde olan hususlarda, insanları yetkilendirmedi. Allah elçilerine yasakladığı şeylerle insanları mükellef tutmadı. Peygamberler ısrarla bütün insanların hidayete ulaşmalarını istediler. Ne var ki Allah'ın hidayete erdirdiklerinin dışındakiler, hidayete eremediler. İblis de ısrarla bütün insanların delalette olmalarını istedi. Ancak Allah'ın ilminde delalette olanlar dışında hiç kimse delalete sapmadı."³²

Müellif bu düşüncesini risalesinin on üçüncü maddesinde daha net bir şekilde ifade ederek şöyle der.

31 Tekvir, 81/29.

32 Ömer bin Abdülaziz, *Kader Risalesi*, 7.mad.

“Siz de biliyorsunuz ki Allah elçisini gönderdiği zaman insanlar müşrik idi. Allah kimin hidayette olmasını istedi ise onu hidayete erdirdi. Allah’ın iradesi onların delalette olmalarına engel oldu. Allah kime de hidayet vermek istemedi ise onu da delalette bıraktı. Delalet, onun için hidayetinden daha evla oldu.”³³

Yine benzer ifadelerle bu konudaki görüşlerini benzer cümlelerle tekrar etmiştir.

“Birinin, önceden Allah’ın ilminde, delalette veya hidayette olmasını inkâr ettiniz. İddianızla Allah’ın ilmini koruyacağınızı iddia etiniz. Amelleri seçmede irade size aittir. Şayet iman etmeyi severseniz Cennet ehlinde olacağınızı zannettiniz. Sonra cehaletinizle, Resulullah (s.a.v)’ın hadisini, Ehlisünnetin, indirilen kitabı tasdik edici olarak getirdiğini, pis bir günaha benzer hale getirdiniz. Resulullah’ın hadisi hakkında, Hz. Ömer “Ey Allah’ın Peygamberi yeni karşılaşacağımız şeyler sebebi ile mi yoksa yapılması takdir edilen şey sebebi ile mi amel ediyoruz?” diye sorunca Peygamber: “Bilakis yapılması takdir edilen şeyler sebebiyle” buyurdu. Onu yalan söylemekle itham edip, Allah’ın ilmiyle olmasından nefret ettiniz. Şöyle dediniz: Şayet biz Allah’ın ilminden çıkmıyorsak o halde bu zorlamadır. Size göre zorlama ise zulümdür.”³⁴

Bu düşünceye Allah’ın “Dileyen iman etsin, dileyen de küfretsin”.³⁵ Kanıt getirerek karşı çıkanları da cehaletleri sebebi ile yanlış yorumladıklarını ifade etmektedir.

“Allah’ın sözünü cehaletiniz sebebi ile hidayetten veya delaletten kendilerine en sevimli geleni tercih edebileceklerini iddia ettiniz.”³⁶

“Siz şöyle iddia ediyorsunuz. Şayet Firavun isteseydi, Musa’ya dost ve yardımcı olurdu. Allah ise şöyle buyuruyor: “Onlara düşman ve kırıcı olsun diye.”³⁷ Siz şöyle dediniz; “Şayet Firavun isteseydi boğulmaktan imtina ederdi.” Allah ise şöyle buyuruyor: “Muhakkak onlar, boğulmuş bir ordudur.”

³⁸ Bu onun katındaki vahyin’de, önce zikredilmesiyle sabit oldu. Nitekim

33 Ömer bin Abdülaziz, 13.mad.

34 Ömer bin Abdülaziz, 30.mad.

35 Kehf 18/ 29.

36 Ömer bin Abdülaziz, 6.mad.

37 Kasas 28/8.

38 Duhan 44/24.

yaratılmadan önce geçmiş ilmiyle Âdem hakkında şöyle dedi: "Yeryüzünde bir halife yaratacağım."³⁹ Denendiği günahla yeryüzüne gönderildi. Nitekim Allah'ın geçmiş ilminde Şeytanın "kovulmuş ve alçaltılmış" olduğu vardı. Âdem'e secde etmekle denendi. Yüz çevirenlerden oldu. Âdem tövbe etti. Tövbesi kabul edildi. İblis ise lanete razı oldu, İsyan etti. Âdem ise kendisi için yaratılan yeryüzüne, tövbesi kabul edilmiş, merhamet edilmiş olarak indirildi. Buna karşın iblis ise, mühlet verilmiş, kovulmuş, yerilmiş ve gazaba uğramış olarak indirildi."⁴⁰

2.2.Allah'ın İlmî

Müellif Allah'ın ilminin, insanları günah işlemeye ve itaati terk etmeye zorlayabileceğini, kişinin davranış durumu, Allah'ın ilminde nasılsa öyle tecelli edeceğini savunarak insanların eylemlerini iradeleri ile yapamayacaklarını şöyle dile getirmiştir.

"Allah'ın ilmîni geçersiz kıldınız. Siz, şayet insan itaat etmek istese, Allah'ın ilmîni de durum böyle değilse de, insanın itaat edebileceğini söylediniz. Ve yine siz, Allah'ın ilminde terk edilmemiş olsa bile insan, ma'siyeti terk etmek istese, terk edebileceğini söylediniz. Sizlerin, istediğiniz olunca ilim; olmayınca da cehalet oluyor. Kendiniz, bir bilgi icat etmek istediğinizde icat etmek istediğiniz bu bilgi Allah'ın ilminde değildir. Allah'ın ilmîni, kendinizden alıkoydunuz. Abdullah b. Abbas bu durumu tevhidî bozma olarak kabul etti. Abdullah bin Abbas şöyle diyor : "Allah fazilet ve rahmetini ihmal ederek kısımlara bölmedi. Peygamberleri de geçmişteki ilmîni iptal etmek için göndermedi." Sizler, bir durumda Allah'ın ilmîni kabul ediyorsunuz diğer bir durumda da reddediyorsunuz. Vallahi Allah şöyle buyuruyor : "Allah onların önlerindeki de arkalarındaki de bilir. Allah dilemedikçe, hiçbir şey onun ilmîni kuşatamaz".⁴¹ Yaratma Allah'ın ilmîni ile oluyor. Ondan başka onların sığınacakları bir yerleri yoktur. Allah'ın ilmîni ile diğer şeyler arasını, ne örten bir örtü, ne de engel olan bir engel vardır. O Âlimdir. Hâkimdir."⁴²

Müellife göre, herhangi bir olay olmadan önce Allah'ın ilminde vardır. Ve nasıl meydana geleceği bellidir. Dolayısıyla Allah kişiyi yaratmadan önce hidayette mi yoksa delalette olduğunu bilir. Halis Kaderciler, ameller insan

39 Bakara 2/30.

40 Ömer bin Abdülaziz, 23.mad.

41 Bakara 2/155.

42 Ömer bin Abdülaziz, 9.mad.

tarafından işlendikten sonra Allah tarafından bilinir iddiasını, yani Allah'ın geçmişteki ilmini inkâr etmelerini, şiddetle reddederler. Mutezile mezhebi Allahın geçmişteki ilmini kabul eder bu yönüyle de halis kaderiyeden ayrılır.⁴³

“Kim herhangi bir konuda önceden Allah'ın bilgisinin olmadığını iddia ederse, Allah'ın mülkünü de ona ortak koşmuş olur. Yaratmada Allah'ın değil kendi iradesini gerçekleştirir. Allah şöyle buyuruyor: “Allah imanı size sevdirdi ve onu kalplerinizde süsledi”.⁴⁴ Onlar daha önce o imanı kerih görüyorlardı. “Küfrü, fıskı, isyanı ise, size kerih gösterdi”. Onlar daha önce küfrü, fasıklığı ve isyanı seviyorlardı. Yine Onlar daha önce kendileri bu şeylere karşı nefret etmeye kadir değillerdi. Önceden Hz. Peygambere, selam ve bağışlamanın onun ve ashabı için olduğunu haber verdik. Allah şöyle buyuruyor “Onlar kâfirlere karşı şiddetli kendi aralarında merhametlidirler.”⁴⁵ Allah şöyle buyurdu. “Allah geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın diye.”⁴⁶ Hz. Peygambere ikram olsun diye işlemeden önce onu bağışladı. Sonra onlar işlediklerini işlemeden önce onları bize haber verdi. Allah şöyle dedi: “Onların rükû ve secde ettiklerini, Allah'ın lütuf ve rızası için yalvardıklarını görürsün.”⁴⁷ Onlar yaratılmadan önce Allah tarafından onlara bir lütuf verildi. Ve onlar, iman etmeden önce Allah onlardan razı oldu.”⁴⁸

Ömer bin Abdülaziz Allah'ın ilminin değişip değişmediği konusunda şayet Allah bir işin olmasını istemez ise iradesi olmasını istediği şeye ulaşmadan değiştirdiğini ifade etmiştir.

“Âlimler, Allah'ın istemediği bir işte, iradesi istediğine ulaşmadan iradesini değiştirdiğini bildiler. Şayet Allah bir kavimin hidayet olmasını istedi ise, hiçbir kimse o kavmi delalete düşüremezdi. İblis bir kavmi delalete düşürmek istedi. Allah hidayete erdirdi. Allah Musa ve kardeşi için şöyle dedi: “Firavun'a gidiniz o azgınlaştı. Ona yumuşak söz söyleyiniz. Belki öğüt alır ve korkar.”⁴⁹ Allah geçmiş ilminde Musa'nın, Firavuna düşman ve kırıcı olacağını biliyordu. Allah şöyle buyurdu. “ Firavun, Haman ve ordularının korktuklarını gösterelim diye.”⁵⁰

43 İrfan, Abdulhamid, *İslamda ittikadi mezhepler ve Akaid Esasları*, çev.: Mustafa Saim Yeprem, Ankara, 2014, s. 283.

44 A'raf 7/49.

45 Ankebut 29/48.

46 Bakara 2/48.

47 Fetih 48/29.

48 Ömer bin Abdülaziz, 17.mad.

49 Taha 20/33-34.

50 Kasas 28/6; Ömer bin Abdülaziz, 22.mad.

Ömer bin Abdülaziz, kadericiler ve mutezile ekolu tarafında savunulan iyi amelleri yaratmak Allah'ın kaderi ve takdiri iledir. Allah'ın adaleti düşüncesinin doğal bir sonucu olarak kötü ameller ise onu işleyenin takdiri ile meydana geldiği şeklindeki düşünceyi de reddeder.⁵¹

“Sonra sizler cehaletinizle, İnsanları Allah'ın ilmini inkâr etmeye davet ederek, Hakk'a davetle, batıl teville, zafer kazandırdınız. Ve dediniz ki: “ İyi ameller Allah tandır, kötü amel ise nefsimizdendir.” İmamlarınız ki onlar Ehlisünnetten idiler şöyle dediler: “İyi ameller, geçmişteki bir kader ile Allah'tandır. Kötü ameller ise, geçmişteki bir ilim ile bizdendir.”⁵²

2.3.Ecel ve Rızık

Mutezile'nin öldürülen insan öldürülmeseydi yaşayacaktı. Yaşamayacak olsaydı katilin ona zulmedici olmaması gerekirdi. Bunun zıttını bildiğimizden dolayı onun muhakkak yaşayacağına bu delildir.⁵³ Rızık konusunda ise Mutezile haram olan şeyi rızık olarak kabul etmez. Şayet haram rızık olsaydı Allah bizi onu infak etmekten men etmezdi. Şeklindeki görüşleri, Ömer bin Abdülaziz reddeder.⁵⁴ Allah onu sizin için kitabında şöyle isimlendirdi. Hz. Yahya hakkında şöyle dedi :“Doğduğu gün de, öldüğü gün de ve tekrar diriltileceği gün de ona selam olsun.”⁵⁵ Yahya ölmemişti. Öldürülmüştü. Onun ölümü şehit edilerek öldürülenin veya kasten ya da yanlışlıkla veya hastalık sebebi ile ölenin veya ansızın ölenin durumu gibidir. Bütün bu ölümler, rızıklarının ve ecellerinin tamamlanması nedeni ile'dir. Ecellerinin peşinde varacağı yere ulaştılar.” Ve hiçbir kimse için Allah'ın izni olmadıkça ölmek yoktur.”⁵⁶ Bir insanın dünyada bir saatlik ömrü kalsa veya basacağı bir izi kalsa asla ölmez. Kişinin zerre kadar rızık varsa, rızıkına ulaşmadan ölmez. Allah'ın şu sözü, bu durumu tasdik ediyor: “De ki Ey Kâfirler yenileceksiniz ve Cehenneme atılacaksınız.”⁵⁷ Onlar Mekke'de yaşıyorlar iken, Allah onlar hakkındaki azabın dünyada iken öldürmek, ahrette ise cehennem olduğunu haber verdi.”⁵⁸

51 Gölcük, Şerafettin, *Kelam Tarihi*, Konya, 2015, s. 57.

52 Ömer bin Abdülaziz, ag e, 33.mad.

53 Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l-usüli'l-Hamse*, çev.: İlyas Çelebi, İstanbul, 2013, c. 2 s. 738.

54 Kadı Abdülcebbar, c. 2, s. 744.

55 Meryem 19/15.

56 Ali İmran 3/143.

57 Ali İmran 3/12.

58 Ömer bin Abdülaziz, 41.mad.

Son olarak Ömer bin Abdülaziz İslam'ın üç amel üzerine bina edildiğini söylüyor. Bu temellerin korunması gerektiğini belirterek, bu temellerin cihat, adalet ve günah sebebi ile Müslümanların tekfir edilmemesi olduğunu belirtmiştir. Görüşlerine muhalif olan kaderi inkâr edenlerin bu prensipleri bozduğunu iddia etmiştir.”⁵⁹

3.Ömer bin Abdülaziz'in Kader Risalesi'nin Tam Metni

رسالة عمر بن عبد العزيز

في الرد على القدرية⁽¹⁾

حدثنا أبو حامد بن جبلة ، ثنا محمد بن إسحاق السراج ، ثنا أبو الأشعث أحمد بن المقدم ، ثنا محمد بن بكر البرساني ، ثنا سليم بن نفيح القرشي ، عن خلف أبي الفضل القرشي ، عن كتاب عمر بن عبد العزيز :

1. إلى النفر الذين كتبوا إليّ بما لم يكن لهم بحق في ردّ كتاب الله ، وتكذيبهم بأقداره النافذة في علمه السابق الذي لا حدّ له إلاّ الله وليس لشيء مخرج منه ، وطعنهم في دين الله وسنة رسوله القائمة في أمته.

2. أمّا بعد ، فإنكم كتبتم إليّ بما كنتم تستترون فيه قبل اليوم في ردّ علم الله والخروج منه إلى ما كان رسول الله يتخوّفه على أمته من التكذيب بالقدر.

3. وقد علمتم أنّ أهل السنة كانوا يقولون : الاعتصام بالسنة نجاة . وسينقص العلم نقصاً سريعاً ، وقول عمر بن الخطاب وهو يعظ الناس : « إنّه لا عذر لأحد عند الله بعد البيّنة بضلالة ركبها حسبها هدى ، ولا في هدى

تركه

1 . نقلها أبو نعيم الإصمهاني في كتابه « حلية الأولياء » : ج 5 ص 346 . 353 في ترجمة عمر بن عبد العزيز . ونحن ننقلها عمّا نشره « المعهد الألماني للأبحاث الشرقية » تحت عنوان « بدايات علم الكلام » عام النشر 1977 م .

حسبه ضلالة. قد تبينت الأمور وثبتت الحجة وانقطع العذر « فمن رغب عن أنباء النبوة وما جاء به الكتاب تقطعت من يديه أسباب الهدى ولم يجد له عصمة ينجو بها من الردى.

4. وإتكم ذكرتم أنه بلغكم أنني أقول: إن الله قد علم ما العباد عاملون وإلى ما هم صائرون، فأنكرتم ذلك عليّ وقلتم: إنه ليس يكون ذلك من الله في علم حتى يكون ذلك من الخلق عملاً.

5. فكيف ذاك كما قلتم؟! والله يقول: (إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ) ⁽¹⁾ يعني العائدين في الكفر وقال: (وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ). ⁽²⁾

6. فزعمتم بجهلكم في قول الله: (فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ) ⁽³⁾ أن المشيئة في أي ذلك أحببتكم، إليكم من ضلالة أو هدى.

7. والله يقول: (وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ) ⁽⁴⁾، فبمشيئة الله لهم شاءوا، لو لم يشأ لم ينالوا بمشيئتهم من طاعته شيئاً، قولاً ولا عملاً، لأن الله لم يملك العباد ما بيده ولم يفوض إليهم ما يمنعه من رسله. فقد حرصت الرسل على هدى الناس جميعاً، فما اهتدى منهم إلا آمن هداه الله؛ ولقد حرص إبليس على ضلالتهم جميعاً، فما ضل منهم إلا آمن كان في علم الله ضالاً.

8. وزعمتم بجهلكم أن علم الله ليس بالذي يضطر العباد إلى ما عملوا من معصيته ولا بالذي يصدّهم عما تركوا من طاعته، ولكنّه بزعمكم كما علم أنهم سيعملون بمعصيته، كذلك علم أنهم سيستطيعون تركها.

9. فجعلتم علم الله لغواً، تقولون: لو شاء العبد لعمل بطاعة الله وإن كان في علم الله أنه غير عامل بها، ولو شاء ترك معصيته وإن كان في علم

1. سورة الدخان: الآية 15.

2. سورة الأنعام: الآية 28.

3. سورة الكهف: الآية 29.

4. سورة التكوير: الآية 29.

الله أنه غير تارك لها ، فأنتم إذا شئتم أصبتموه وكان علماً ، وإذا شئتم رددتموه وكان جهلاً ، وإن شئتم أحدثتم من أنفسكم علماً ليس في علم الله ، وقطعتم به علم الله عنكم ، وهذا ما كان ابن عباس يعده للتوحيد نقضاً ، وكان يقول : « إنَّ الله لم يجعل فضله ورحمته هملاً بغير قسم ولا احتظار ، ولم يبعث رسله بإبطال ما كان في سابق علمه » فأنتم تقرّون بالعلم في أمر وتنقضونه في آخر ، والله يقول : (... يَعلِّمُ مَا يَينَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلَقَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ...)⁽¹⁾ . فالخلق صائرون إلى علم الله ونازلون عليه وليس بينه شيء هو كائن حجاب يحجبه عنه ولا يحول دونه ، إنّه عليم حكيم .

10 . وقتلتم : لو شاء لم يعذب بعمل .

11 . وبغير ما أخبر الله في كتابه عن قوم (وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ)⁽²⁾ وإنه سيمتعهم قليلاً (ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنْهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ)⁽³⁾ ، فأخبر أنهم عاملون قبل أن يعملوا وأخبر أنه معدّهم قبل أن يخلقوا .

12 . وتقولون أنتم إثم لو شاءوا خرجوا من علم الله في عذابهم إلى ما لم يعلم من رحمته لهم .

13 . ومن زعم ذلك فقد عادى كتاب الله بالرد . ولقد سئى الله رجالاً من الرسل بأسمائهم وأعمالهم في سابق علمه ، فما استطاع أبائهم لتلك الأسماء تغييراً ، وما استطاع إبليس بما سبق لهم في علمه من الفضل تبديلاً ، فقال : (وَادْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ * إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ)⁽⁴⁾ فالله أعزّ في قدرته وأمنع من أن يملك أحداً إبطال علمه في شيء من ذلك ، فهو المستي لهم بوحيه الذي (لَا يَأْتِيهِ

1 . سورة البقرة : الآية 255 .

2 . سورة المؤمنون : الآية 63 .

3 . سورة هود : الآية 48 .

4 . سورة ص : الآية 45 . 46 .

الباطلُ مِنْ يَبِينُ يَدِيهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ (1) أو أن يشرك في خلقه أحداً ، أو أن يدخل في رحمته من قد أخرجه منها ، أو أن يخرج منها من قد أدخله فيها. ولقد أعظم باللَّه الجهل من زعم أن العلم كان بعد الخلق ، بل لم يزل الله وحده بكلّ شيء عليمًا وعلى كلّ شيء شهيداً قبل أن يخلق شيئاً ، وبعد ما خلق لم ينقص علمه في بدئهم ولم يزد بعد أعمالهم ، ولا تغير بالجوائح التي قطع بها دابر ظلمهم ، ولم يملك إبليس هدى نفسه ولا ضلالة غيره. وقد أردتم بقذف مقاتلكم إبطال علم الله في خلقه وإهمال عبادته ، وكتاب الله قائم بنقض بدعتكم وإفراط قذفكم. ولقد علمتم أن الله بعث رسوله والناس يومئذ أهل الشرك ، فمن أراد الله له الهدى لم تحل ضلالتة التي كان فيها دون إرادة الله له ، ومن لم يرد الله له الهدى تركه في الكفر ضالاً فكانت ضلالتة أولى به من هداة.

14 . فرعتم أن الله أثبت في قلوبكم الطاعة والمعصية ، فعملتم بقدرتكم بطاعته وتركتم بقدرتكم معصيته ، وإن الله خلو من أن يكون يختص أحداً برحمته أو يحجز أحداً عن معصيته.

15 . وزعتم أن الشيء الذي يقدر إنمّا هو عندكم اليسر والرخاء والنعمة وأخرجتم منه الأعمال.

16 . وأنكرتم أن يكون سبق لأحد من الله ضلالة أو هدى أو أنكم الذين هديتم أنفسكم من دون الله ، وأنكم الذين حجرتموها عن المعصية بغير قوة من الله ولا إذن منه.

17 . فمن زعم ذلك فقد غلا في القول ، لأنّه لو كان شيء لم يسبق في علم الله وقدره لكان لله في ملكه شريك ينفذ مشيئته في الخلق من دون الله والله يقول : (حَبَّابُ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانَ وَزَيْنَةُ فِي قُلُوبِكُمْ) (2) وهم له قبل ذلك كارهون (وَكَرَّةَ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ) (3) وهم له قبل ذلك محبون وما كانوا على شيء من ذلك لأنفسهم بقاديرين. ثمّ أخبرنا بما سبق لمحمد 6

1 . سورة فصلت : الآية 42.

(3و2) سورة الحجرات : الآية 7.

من الصلاة عليه والمغفرة له ولأصحابه فقال : (أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ)⁽¹⁾ وقال : (لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ)⁽²⁾ ، فكريماً غفرها الله له قبل أن يعملها ثم أخبرنا بما هم عاملون قبل أن يعملوا وقال : (تَرَاهُمْ رُغَمًا رُغَمًا سُجَّدًا يُبْتِغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا)⁽³⁾ . فضلاً سبق لهم من الله قبل أن يخلقوا ورضواناً عنهم قبل أن يؤمنوا.

18 . وتقولون أنتم إثمهم قد كانوا ملكوا ردّ ما أخبر الله عنهم أنهم عاملون وإنّ إليهم أن يقيموا على كفرهم مع قوله ، فيكون الذي أرادوا لأنفسهم من الكفر مفعولاً ولا يكون لوجي الله فيما اختار تصديقاً.

19 . بل (فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ)⁽⁴⁾ و (هي) في قوله : هـ (لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)⁽⁵⁾ ، فسبق لهم العفو من الله فيما أخذوا قبل أن يؤذن لهم .

20 . وقلتم : لو شاءوا خرجوا من علم الله في عفوهم إلى ما لم يعلم من تركهم لما أخذوا.

21 . فمن زعم ذلك فقد غلا وكذب ، ولقد ذكر بشراً كثيراً هم يومئذ في أصلاب الرجال وأرحام النساء فقال : (وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لِمَا يَلْحَقُوا بِهِمْ)⁽⁶⁾ ، (وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ)⁽⁷⁾ ، فسبقت لهم الرحمة من الله قبل أن يخلقوا والدعاء لهم بالمغفرة ممّن لم يسبقهم بالإيمان من قبل أن يدعوا.

1 . سورة الفتح : الآية 29 .

2 . سورة الفتح : الآية 2 .

3 . سورة الفتح : الآية 29 .

4 . سورة الأنعام : الآية 149 .

5 . سورة الأنفال : الآية 68 .

6 . سورة الجمعة : الآية 3 .

7 . سورة الحشر : الآية 10 .

22. ولقد علم العالمون بالله أن الله لا يشاء أمراً فيحول مشيئته غيره دون بلاغ ما شاء ، ولقد شاء لقوم الهدى فلم يضلهم أحد وشاء إبليس لقوم الضلالة فاهتدوا. فقال لموسى وأخيه : (اذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى * فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى)⁽¹⁾ ، وموسى في سابق علمه أنه يكون لفرعون عدواً وحزناً فقال : (وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ)⁽²⁾.

23. فتقولون أنتم : لو شاء فرعون كان لموسى ولياً وناصرأ ، والله يقول : (لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا)⁽³⁾ . وقتلتم : لو شاء فرعون لامتنع من الغرق والله يقول : (إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ)⁽⁴⁾ . فثبت ذلك عنده في وحيه في ذكر الأولين ، كما قال في سابق علمه لأدم قبل أن يخلقه : (إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً)⁽⁵⁾ فصار إلى ذلك بالمعصية التي ابتلي بها ، وكما كان إبليس في سابق علمه أنه سيكون (مَذْمُومًا مَّدْحُورًا)⁽⁶⁾ و صار إلى ذلك بما ابتلي به من السجود لأدم فأبى ، فتلقى آدم بالتوبة فرحم وتلقى إبليس باللعنة فغوى ، ثم أهبط آدم إلى ما خلق له من الأرض مرحوماً متوباً عليه ، وأهبط إبليس بنظرته مدحوراً مسخوطاً عليه.

24. وقتلتم أنتم : إن إبليس وأولياءه من الجن قد كانوا ملكوا ردّ علم الله والخروج من قسمه الذي أقسم به إذ قال : (فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ * لَأْمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ)⁽⁷⁾ حتى لا ينفذ له علم إلا بعد مشيئتهم.

1. سورة طه : الآية 43 . 44.

2. سورة القصص : الآية 6.

3. سورة القصص : الآية 8.

4. سورة الدخان : الآية 24.

5. سورة البقرة : الآية 30.

6. سورة الإسراء : الآية 18.

7. سورة ص : الآية 84 . 85.

25. فماذا تريدون بهلكة أنفسكم في ردِّ علم الله؟ فإنَّ الله جَلَّوعاً لم يشهدكم خلق أنفسكم ، وكيف يحيط جهلكم بعلمه؟ وعلم الله ليس بمقصر عن شيء هو كائن ، ولا يسبق علمه في شيء فيقدر أحد على رده. ولو كنتم تنتقلون في كلِّ ساعة من شيء إلى شيء هو كائن ، لكنت مواقعكم عنده. ولقد علمت الملائكة قبل خلق آدم ما هو كائن من العباد في الأرض (من الفساد) وسفك الدماء فيها ، وما كان لهم في الغيب من علم ، فكان في علم الله الفساد وسفك الدماء ، وما قالوه تخرصاً إلا بتعليم العليم الحكيم لهم فظن ذلك منهم ، وأنطقهم به.

26. فأنكرتم أن الله أزاغ قوماً قبل أن يزيغوا وأضلَّ قوماً قبل أن يضلُّوا.

27. وهذا ممَّا لا يشك فيه المؤمنون بالله : إنَّ الله قد عرف قبل أن يخلق العباد مؤمنهم من كافرهم وبرهم من فاجرهم. وكيف يستطيع عبد هو عند الله مؤمن أن يكون كافراً أو هو عند الله كافراً أن يكون مؤمناً؟ والله يقول : (أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتاً فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُوراً يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا)⁽¹⁾. فهو في الضلالة ليس بخارج منها أبداً إلا بإذن الله.

28. ثمَّ آخرون « اتَّخذوا » من بعد الهدى (عَجْلاً جَسَداً)⁽²⁾ فضلُّوا به ، فعفا عنهم لعلمهم يشكرون ، فصاروا (مِنْ قَوْمٍ مُوسَى أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ)⁽³⁾ وصاروا إلى ما سبق لهم. ثمَّ ضلَّتْ ثمود بعد الهدى فلم يعف عنهم ولم يرحموا ، فصاروا في علمه إلى (صَيِّحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ)⁽⁴⁾ ، فنفذوا إلى ما سبق لهم ، لأنَّ صالحاً رسولهم وأنَّ الناقة (فِتْنَةً لَهُمْ)⁽⁵⁾ وأنه مميتهم كفاراً ، فعقروها.

1. سورة لأنعام : الآية 122.

2. سورة الأعراف : الآية 148.

3. سورة الأعراف : الآية 159.

4. سورة يس : الآية 29.

5. سورة القمر : الآية 27.

29. وكان إبليس فيما كانت فيه الملائكة من التسبيح والعبادة فابتلي فعصى فلم يرحم ، وابتلي آدم فعصى فرحم. وهم آدم بالخطيئة فنسي ، وهم يوسف بالخطيئة فعصم ، فأين كانت الاستطاعة عند ذلك؟ هل كانت تغني شيئاً فيما كان من ذلك حتى لا يكون ، أو تغني فيما لم يكن حتى يكون ، فنعرف لكم بذلك حجة؟ بل الله أعزماً تصفون وأقدر.

30. وأنكرتم أن يكون سبق لأحد من الله ضلالة أو هدى ، وإنما علمه بزعمكم حافظ وإن المشيئة في الأعمال إليكم ، إن شئتم أحببتم الإيمان فكنتم من أهل الجنة. ثم جعلتم بجهلكم حديث رسول الله 6 الذي جاء به أهل السنة . وهو مصدق للكتاب المنزل . أنه من ذنب مُضاه ذنباً خبيثاً ، في قول النبي 6 حين سأله عمر: « رأيت ما نعمل أشياء قد فرغ منه أم شيء تأتئفه؟ فقال (ع) : « بل شيء قد فرغ منه ». فطعنتم بالتكذيب له ونفرتم (?) من الله في علمه إذ قلت: إن كنا لا نستطيع الخروج منه فهو الجبر. والجبر عنكم الحيف.

31. فسَمَّيتم نفاذ علم الله في الخلق حيفاً.

32. وقد جاء الخبر أنّ الله خلق آدم فنثر ذرّيته في يده فكتب أهل الجنة وما هم عاملون ، وكتب أهل النار وما هم عاملون. وقال سهل بن حنيف يوم صفين : أيها الناس ، اتهموا رأيكم على دينكم ، فوالذي نفسي بيده ، لقد رأيتنا يوم أبي جندل ولو نستطيع رد أمر رسول الله 6 لرددناه. والله ما وضعنا سيوفنا على عواتقنا إلا أسهلت بنا على أمر نعرفه قبل أمركم هذا.

33. ثم أنتم بجهلكم قد أظهرتم دعوة حقّ على تأويل باطل تدعون الناس إلى ردّ علم الله فقلت: الحسنه من الله والسيئة من أنفسنا; وقال أنتمكم وهم أهل السنة : الحسنه من الله في قدر سبق ، والسيئة من أنفسنا في علم قد سبق.

34. فقلت: لا يكون ذلك حتى يكون بدؤها من أنفسنا كما بدء السيئة من أنفسنا.

35. وهذا رد الكتاب منكم ونقض الدين ، وقد قال ابن عباس رضي الله عنه حين نجم القول في القدر: هذا أول شرك هذه الأمة ، والله ، ما ينتهي بهم سوء رأيهم حتى يخرجوا الله من أن يكون قدر خيراً كما أخرجوه من أن يكون قدر شراً.

36. أنتم تزعمون بجهلكم أنّ من كان في علم الله ضالاً فاهتدى ، فهو بما ملك ذلك حتى كان في هداه ما لم يكن الله علمه فيه ، وأنّ من شرح صدره للإسلام فهو ممّا فوض إليه قيل أن يشرحه الله له ، وأتته إن كان مؤمناً فكفر فهو ممّا شاء لنفسه وملك من ذلك لها وكانت مشيئته في كفره أنفذ من مشيئة الله في إيمانه.

37. بل أشهد أنّه من عمل حسنة فيغير معونة كانت من نفسه عليها ، وأنّ من عمل سيئة فيغير حجة كانت له فيها وأنّ الفضل بيد الله يؤتية من يشاء وأنّ الله لو أراد أن يهدي الناس جميعاً لنفذ أمره فيمن ضلّ حتى يكون مهتدياً.

38. فقلتم : بمشيئته شاء لكم تفويض الحسنة إليكم وتفويض السيئة ، ألقى عنكم سابق علمه في أعمالكم وجعل مشيئته تبعاً لمشيئتكم.

39. ويحكم ، فوالله ، ما أمضى لبني إسرائيل مشيئتهم حين أبوا أن يأخذوا ما آتاهم بقوة حتى نتق (الجبيل فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ)⁽¹⁾ . فهل رأيتموه أمضى مشيئة لمن كان قبلكم في ضلالته حين أراد هداه حتى صار إلى أن أدخله بالسيف في الإسلام كرهاً بموقع علمه بذلك فيه؟ أم هل أمضى لقوم يونس مشيئتهم حين أبوا أن يؤمنوا حتى أظلمهم العذاب ف آمنوا وقبل منهم ، ورد على غيرهم الإيمان فلم يقبل منهم. وقال : (فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ* فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سِنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ)⁽²⁾ أي علم الله الذي قد خلا في خلقه (وَخَسِرَ هُنَالِكَ

1 . سورة الأعراف : الآية 171.

2 . سورة غافر : الآية 84 . 85.

الكافرون) ⁽¹⁾ وذلك كان موقعهم عنده أن يهلكوا بغير قبول منهم ، بل الهدى والضلالة والكفر والإيمان والخير والشربيد الله يهدي من يشاء ويذر من يشاء (في طغيانهم يعمهون) ⁽²⁾ . كذلك قال إبراهيم (ع) : (رَبِّ ... وَاجْنُبْنِي وَتَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ) ⁽³⁾ ، قال : (رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمَنْ ذُرِّيَّتَنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ) ⁽⁴⁾ ، أي إن الإيمان والإسلام بيدك وإن عبادة من عبد الأصنام بيدك ، فأنكرتم ذلك وجعلتموه ملكاً بأيديكم دون مشيئة الله عز وجل .

40. وقتلتم في القتل إنه بغير أجل.

41. وقد سمّاه الله لكم في كتابه فقال ليحيى : (وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا) ⁽⁵⁾ فلم يمت يحيى إلا بالقتل ، وهو موت كما مات من قتل شهيداً أو قتل خطأ كما مات بمرض أو بفتنة ، كل ذلك موت بأجل استوفاه ورزق استكماله وأثر بلغه ومضجع برز إليه ، (وما كان لنفس أن تموت إلا بإذن الله كتاباً مؤجلاً) ⁽⁶⁾ ولا تموت نفس ولها في الدنيا عمر ساعة إلا بلغته ولا موضع قدم إلا وطنته ولا مثقال حبة من رزق إلا استكملته ولا مضجع حيث كان إلا برزت إليه ، يصدق ذلك قول الله عز وجل (قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتْغْلُبُونَ وَتَحْشُرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ) ⁽⁷⁾ ، فأخبر الله بعدائهم بالقتل في الدنيا وفي الآخرة بالنار وهم أحياء بمكة .

42. وتقولون أنتم : إنهم قد كانوا ملكوا رد علم الله في العذابين الذين أخبر الله ورسوله أنّهما نازلان بهم .

1 . سورة غافر : الآية 85 .

2 . سورة الأعراف : الآية 186 .

3 . سورة إبراهيم : الآية 35 .

4 . سورة البقرة : الآية 128 .

5 . سورة مريم : الآية 15 .

6 . سورة آل عمران : الآية 145 .

7 . سورة آل عمران : الآية 12 .

43. فقال : (ثَانِي عَطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ)⁽¹⁾ يعني القتل يوم بدر (وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ)⁽²⁾ فانظروا إلى ما أَرَادَكُمْ فِيهِ رَأْيَكُمْ كِتَاباً سَبَقَ فِي عِلْمِهِ بِشِقَائِكُمْ إِنْ لَمْ يَرْحَمْكُمْ.

44. ثمّ قول رسول الله 6 : « بني الإسلام على ثلاثة أعمال : الجهاد ماض منذ يوم بعث الله رسوله إلى يوم تقوم فيه عصابة من المؤمنين يقاتلون الدجال لا ينقض ذلك جور جائر ولا عدل عادل ، والثانية : أهل التوحيد لا تكفروهم بذنب ولا تشهدوا عليهم بشرك ولا تخرجوهم من الإسلام بعمل ، والثالثة : المقادير كلّها خيرها وشرها من قدر الله .» فنقضتم من الإسلام جهاده ، وجرّدتم شهادتكم على أمتكم بالكفر وبرئتم منهم ببذبتكم ، وكذبتكم بالمقادير كلّها والأجال والأعمال والأرزاق ، فما بقيت في أيديكم خصلة بني الإسلام علمها إلأنقضتموها وخرجتم منها.

***

1. سورة الحج : الآية 9.

2. سورة الحج : الآية 9.

4.Ömer bin Abdülaziz'in Kader Risalesi'nin Tercümesi

Ebu Hamid b. Ceble, o da Muhammed bin İshak es-Serrac, o da Ebul el-Eş'as Ahmed bin Mikdam, o da Muhammed b.Bekr el-Bursani, o da Selim b.Nüfey'ii el-Kureyşi'den, o da Halef Ebi el-Fazl el-Kureyşide Ömer b. Abdulaziz'in kitabından bize anlattı.

1-Haksız yere Allah'ın kitabını ve onun geçmiş amellerdeki kaderlerini inkâr ve yalanladıklarını bana yazan bir guruba cevabımdır. Önceki amelleri, Allah'ın dışında belirleyecek kimse yoktur. Ve yine Allah'ın ilminin dışına çıkacak hiçbir şey yoktur. Allah'ın dini ve ümmetin uyguladığı Resulullah'ın sünneti hakkındaki saplantılarını bana yazdılar.

2-Daha sonra, sizler kısa bir süre önceye dek kader konusunda Allah'ın ilmini inkâr ve onun ilminin dışına çıkma konusundaki görüşlerinizi gizlediğinizi, Rasulullah'ın (s.a.v) kaderi yalanlama konusunda ümmeti hakkında korktuğunu bana yazdınız.

3-Ehli-i sünnetin şöyle dediğini biliyorsunuz: "Sünnete sarılmak kurtuluşur. İlim hızlıca azalacaktır". Ve yine Ömer bin Hattap'ın insanlara öğüt vererek şöyle dediğini de biliyorsunuz. : "Hiçbir kimsenin Allah katında delil olduktan sonra, hidayette olmadığı halde, hidayette olduğunu zannetmesi ve delalette kalması konusunda özrü yoktur". Durumlar (Allah'ın hükümleri) açıklandı. Ve delil sabit oldu. Böylece özür ortadan kalktı. Kim ki Nübüvvetin haberlerini ve kitabın getirdiklerinden yüz çevirirse hidayet yollarını elleriyle kesmiştir. Kendisini tehlikelerden kuruyacak bir korunma bulamaz.

4-Sizler, benim Allah'ın kurallarının, amellerini ve yapacaklarını bildiği hakkındaki sözümün size ulaştığını söylediniz. Benim bu sözlerimi inkâr ettiniz. İnsanlar amel işleyinceye kadar Allah'ın insanların amelleri konusunda bilgisi olmaz, dediniz.

5-Bu söylediğiniz nasıl oluyor? Allah şöyle buyurmuştur:"Biz azabı biraz kaldırıncaya, siz dönüyorsunuz".⁶⁰Yani küfre dönüyorsunuz. Allah dedi ki:"Şayet dünyaya döndürülürlerse yine de nehye edildikleri şeyleri yaparlar onlar yalancılardır."⁶¹

60 Yasin 36/15.

61 En'am 6/28.

6-Allah'ın "Dileyen iman etsin, dileyen de küfretsin."⁶² Sözünü cehaletiniz sebebi ile hidayetden veya delaletten kendilerine en sevimli geleni tercih edebileceklerini iddia ettiniz.

7-Allah şöyle diyor : "Âlemlerin rabbi olan Allah, dilemedikçe siz dileyemezsiniz."⁶³ Allah'ın dilemesiyle onlar dilerler. Şayet Allah dilemezse, onlar iradeleriyle ne söz ne de amel olarak ona itaat edemezler. Çünkü Allah kendi yetkisinde olan hususlarda, insanları yetkilendirmedi. Allah elçilerine yasakladığı şeylerle insanları mükellef tutmadı. Peygamberler ısrarla bütün insanların hidayette ulaşmalarını istediler. Ne var ki Allah'ın hidayete erdirdiklerinin dışındakiler hidayete eremediler. İblis de ısrarla bütün insanların Delalette olmalarını istedi. Ancak Allah'ın ilminde delalette olanlar dışında hiç kimse delalete düşmedi.

8-Cehaletinizle Allah'ın ilmi, insanları günah işlemeye ve itaati terk etmeye zorlayamayacağını iddia ettiniz. İddianıza göre Allah, insanların isyan edebileceklerini bildiği gibi, isyanı terk edebileceklerini de bildi.

9-Allah'ın ilmini geçersiz kıldınız. Siz, şayet insan itaat etmek istese, Allah'ın ilmi de durum böyle değilse de, insanın itaat edebileceği söylediniz. Ve yine siz, Allah'ın ilminde terk edilmemiş olsa bile insan m'asiyeti terk etmek istese, terk edebileceğini söylediniz. Sizler, istediğiniz olunca ilim, olmayınca da cehalet oluyor. Kendiniz, bir bilgi icat etmek istediğinizde icat etmek istediğiniz bu bilgi Allah'ın ilminde değildir. Allah'ın ilmini, kendinizden alıkozdunuz. Abdullah b. Abbas bu durumu tevhide bozma olarak kabul etti. Abdullah b. Abbas şöyle diyor : "Allah fazilet ve rahmetini ihmal ederek kısımlara bölmedi. Peygamberleri de geçmişteki ilmini iptal etmek için göndermedi." Sizler, bir durumda Allah'ın ilmini kabul ediyorsunuz. Diğer bir durumda da reddediyorsunuz. Vallahi Allah şöyle buyuruyor : "Allah onların önlerindeki de arkalarındaki de bilir. Allah dilemedikçe, hiçbir şey onun ilmini kuşatamaz." ⁶⁴ Yaratma Allah'ın ilmi ile oluyor. Ondaki başka onların sığınacakları bir yerleri yoktur. Allah'ın ilmi ile diğer şeyler arasını, ne örten bir örtü, ne de engel olan bir engel vardır. O Âlimdir. Hâkimdir.

10- Dediniz ki; Şayet Allah dileseydi, amel sebebi ile azap etmezdi.

---

62 Kehf 18/29.

63 Tekvir 81/29.

64 Bakara 2/155.

11- Allah kitabında haber vermediği bir kavim hakkında ise şöyle buyurdu :“Üstelik onların bunun dışında yaptıkları da vardır. Onlar bunun için çalışmaktadırlar.”⁶⁵ “Onlar biraz faydalanacak sonra bizden onlara elem verici bir azab dokunacaktır.”⁶⁶ Allah, onların yapmadan önce yapacaklarını ve yaratılmadan önce azaba düşeceklerini haber verdi.

12- Sizler diyorsunuz ki: Şayet onlar, azapları konusunda, Allah'ın bilgisinden çıkmak isteseler çıkarlar. Allah'ın kendileri hakkında bilmediği rahmetinden olurlar.

13- Kim bunu iddia ederse, Allah'ın kitabını reddetmesi sebebi ile Allah'ın kitabına düşman olur. Allah geçmişteki ilmiyle adamlardan bir kısmının isimleri ve amelleri sebebi ile elçi diye isimlendirdi. Babaları bu isimleri değiştiremedi. İblis de onların faziletleri nedeni ile Allah'ın onlar hakkındaki geçmiş ilmini değiştirmeye gücü yetmedi. Allah şöyle buyurdu :“Güç ve basiret sahibi olan kullarımız İbrahim, İshak ve Yakup'u da an.”⁶⁷ Ve “onları ahireti sürekli hatırlatma özelliği ile samimi kullar yaptık.”⁶⁸ Allah kudretinde izzet sahibidir. Herhangi bir şeydeki, Allah'ın bilgisini herhangi birinin iptal etmesini Allah engeller. Allah da bu durumu onlar için vahyi ile isimlendirmiştir. “Batıl ona ne önünde ve ne de arkasından ulaşamaz.”⁶⁹ Veya yaratılmasın da ona kimse ortak olamaz. Veya rahmetinden çıkardığını, kimse rahmetine geri koyamaz. Veya Allah'ın rahmetine koyduğunu kimse onun rahmetinden çıkaramaz. Allah hakkındaki en büyük cahillik Allah'ın ilmi yaratıldıktan sonra olur şeklinde iddia etmektir. Bilakis Allah yaratmadan önce, her şeye şahit ve her şeyin bilgisine de sahiptir. Yaratmadan önce Allah'ın bilgisi eksilmediği gibi yaratıldıktan sonra da bilgisi artmaz. Allah'ın bilgisi, zulümleri ve illeri sürülen felaketler sebebi ile de değişmez. İblis ne kendisine hidayete erdirmeye ne de başkasını delaletle düşürmeye gücü yetmez. İlleri sürdüğünüz sözleriniz sebebi ile Allah'ın yaratmada ki bilgisini iptal ve İbadet de ise, ihmal etmek istediniz. Allah'ın kitabı bid'atlerinizi ve ifrat sözlerinizi yalanlamaktadır. Siz de biliyorsunuz ki Allah elçisini gönderdiği zaman insanlar müşrik idi. Allah kimin hidayete olmasını istedi ise onu hidayete erdirdi. Allah'ın iradesi onların delalette olmalarına engel oldu. Allah kime

65 Mü'minun 23/ 63.

66 Hud 11/48.

67 Sad 38/ 45.

68 Sad 38/46.

69 Fussilet 41/ 42.

de hidayet vermek istemedi ise onu da delalette bıraktı. Delalet, onun için hidayetinden daha evla oldu.

14- İddianız o ki, Allah itaati ve m'asiyeti kalplerinizde yerleştirdi. İtaati de ma'siyeti de kudretinizle yaptığınızı iddia ettiniz. Ve yine Allah'ın iradesi olmaksızın rahmetini birine tahsis ettiğini ve m'asiyetine de engel olduğunu iddia ettiniz.

15- Amelleri Allah'ın iradesinden çıkardınız, herhangi bir şeyi takdir etme, refah ve nimet takdir etmenin yanınızda olduğunu iddia ettiniz.

16- Sizler, Allah'ın önceden birinin hidayet veya delalet olma konusundaki bilgisini inkâr ettiniz. Sizler Allah'tan herhangi bir izin ve kuvvet olmadan, onun dışında kendinizi hidayet erdirdiniz. Ve m'asiyetide kendinizden engellediniz.

17- Kim herhangi bir konuda önceden Allah'ın bilgisinin olmadığını iddia ederse, Allah'ın mülkünde ona ortak koşmuş olur. Yaratmada Allah'ın değil kendi iradesini gerçekleştirir. Allah şöyle buyuruyor. "Allah imanı size sevdirdi ve onu kalplerinizde süsledi." ⁷⁰ Onlar daha önce o imanı kerih görüyorlardı. "Küfrü, fıskı, isyanı ise, size kerih gösterdi." Onlar daha önce küfrü, fasıklığı ve isyanı seviyorlardı. Yine Onlar daha önce kendileri bu şeylere karşı nefret etmeye kadir değillerdi. Önceden Hz. Peygambere, selam ve bağışlamanın onun ve ashabı için olduğunu haber verdik. Allah şöyle buyuruyor: "Onlar kâfirlere karşı şiddetli kendi aralarında merhametlidirler."⁷¹ Allah şöyle buyurdu. "Allah geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın diye."⁷² Hz. Peygambere ikram olsun diye işlemeden önce onu bağışladı. Sonra onlar işlediklerini işlemeden önce onları bize haber verdi. Allah şöyle dedi."Onların rükû ve secde ettiklerini, Allah'ın lütuf ve rızası için yalvardıklarını görürsün."⁷³ Onlar yaratılmadan önce Allah tarafından onlara bir lütuf verildi. Ve onlar, iman etmeden önce Allah onlardan razı oldu.

18- Sizler şöyle dediniz. Onlar, Allah'ın kendileri hakkında haber verdiklerini, reddetmeye kadirdirler. Onlar, yaptıkları ve söyledikleri sözleri sebebi ile küfürde kalmaya kadirdirler. Onlar, küfrü kendileri yapmak istediler. Onlar, tasdik ettiklerini vahiy sebebi ile değil, kendi iradeleri sebebi ile yaptılar.

---

70 A'raf 7/ 49.

71 Fetih 48/ 29.

72 Fetih 48/2.

73 Fetih 48/ 29.

19- Bilakis de ki: "En kesin bilgi Allah'tan gelendir."⁷⁴ O delilde, Allah'ın kitabında şöyle ifade edilmiştir. "Allah daha önce yazmasaydı size yaptıklarınızdan dolayı büyük bir azap dokunurdu."⁷⁵ İzin verilmeden önce aldıkları ganimet sebebi ile onlara, Allah'ın katında geçmişten bir af vardır.

20- Siz diyorsunuz ki; onlar şayet isteselerdi, Allah'ın onları affetme konusundaki ilminden çıkıp, bilmeden aldıkları (ganimet) sebebi ile terk ettiklerine (esiri öldürmeyi) yapabilirlerdi.

21- Kim bunu böyle iddia ederse, dini yalanlamış ve dine ziyade yapmış olur. Allah, birçok insanı onlar, kadınların rahminde ve erkeklerin sülbünde oldukları gün onları zikretti. Allah şöyle buyurdu. "(Allah o peygamberi) onlardan henüz kendilerine katılmayan başkalarına da göndermiştir." Ve yine Allah şöyle buyurdu: "Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: "Ey rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla." ⁷⁶ Onlar yaratılmadan önce onlar hakkında Allah'ın rahmeti gerçekleşti. Onların bağışlanması için yapılan dua, yapılmadan önce bağışlanma gerçekleşti. O dua yapanlarda dua ve iman etmeden önceki olan dualarıdır.

22- Âlimler, Allah'ın istemediği bir işte, iradesi istediğine ulaşmadan iradesini değiştirdiğini bildiler. Şayet Allah bir kavimin hidayet olmasını istedi ise, hiçbir kimse o kavmi delalete düşüremezdi. İblis bir kavmi delalete düşürmek istedi. Allah hidayete erdirdi. Allah Musa ve kardeşi için şöyle dedi. "Firavuna gidiniz o azgınlığı. Ona yumuşak söz söyleyiniz. Belki öğüt alır ve korkar."⁷⁷ Allah geçmiş ilminde Musa'nın, Firavuna düşman ve kırıcı olacağını biliyordu. Allah şöyle buyurdu. " Firavun, Haman ve ordularının korktuklarını gösterelim diye."⁷⁸

23 – Siz şöyle iddia ediyorsunuz. Şayet Firavun isteseydi, Musa'ya dost ve yardımcı olurdu. Allah şöyle buyuruyor: "Onlara düşman ve kırıcı olsun diye."⁷⁹ Siz şöyle dediniz. Şayet Firavun isteseydi boğulmaktan imtina ederdi. Allah ise şöyle buyuruyor. "Muhakkak onlar, boğulmuş bir ordudur."

⁸⁰ Bu onun katındaki vahyinde, önce zikredilmesiyle sabit oldu. Nitekim

74 En'am 6/149.

75 Enfal 8/68.

76 Haşr 59/10.

77 Ta-ha 20/33-34.

78 Kasas 28/6.

79 Kasas 28/8.

80 Duhan 44/24.

yaratılmadan önce geçmiş ilmiyle Âdem hakkında şöyle dedi. “Yeryüzünde bir halife yaratacağım.”⁸¹ Denendiği günahla yeryüzüne gönderildi. Nitekim Allah’ın geçmiş ilminde şeytanın “kovulmuş ve alçaltılmış” olduğu vardı. Âdem’e secde etmekle denendi. Yüz çevirenlerden oldu. Âdem tövbe etti. Tövbesi kabul edildi. İblis ise lanete razı oldu, İsyan etti. Âdem ise kendisi için yaratılan yeryüzüne tövbesi kabul edilmiş, merhamet edilmiş, olarak indirildi. Buna karşın iblis ise, mühlet verilmiş, kovulmuş, yerilmiş ve gazaba uğramış olarak indirildi.

24- Sizler şöyle dediniz. İblis ve dostları cinlerdendir. Allah’ın ilmini reddetmeye kadirdirler. Ve Allah’ın takdir ettiği kasemden (yeminden) çıkmaya kadirdirler. Zira Allah şöyle buyurdu :“İşte bu doğru, Ben de (bir başka) doğruyu söyleyeyim. Yemin olsun ki cehennemi, senin gibilerle ve sana itaat eden insanlarla dolduracağım.”⁸² Ancak iradelerinden sonra, Allah’ın bilgisini uyguladılar.

25-Allah’ın ilmini reddederek, kendi nefsinizi helak etmek suretiyle ne istiyorsunuz? Allah sizin yaratılışınıza sizi şahit kılmadı. Cehaletinizle Allah’ın ilmini nasıl kavrarsınız? Allah’ın ilminin ihmalkâr davrandığı hiçbir şey yoktur. O vardır. Bir şey hakkında Allah’ın geçmişteki ilmini reddedecek hiç kimse yoktur. Şayet sizler, her saat bir halden diğer bir hale intikal etseniz de, sizin konumunuz Allah’ın katındadır. Melekler, Âdem yaratılmadan önce kimin yeryüzünde ibadet eden kiminde kan döküp, fesatçılık yapacağını biliyorlardı. Meleklerin gayb hakkında herhangi bir bilgileri yoktu. Fesad ve kan dökme Allah’ın bilgisinde vardı. Hâkim olan Allah’ın öğretmesiyle olduğunu söylediler. Meleklerin zannı ile konuştuklarını söylediler.

26–Siz, saptırmadan önce! Allah’ın bir kavmi saptırmasını, delalete düşmeden önce, Allah’ın bir kavmi delalete düşürmeyi, inkâr ettiniz.

27–Bu konuda müminlerin şüphesi yoktur. Allah insanları yaratmadan önce kimin mümin kimin kâfir, kimin itaatkâr, kimin günahkâr olduğunu biliyordu. Kul Allah’ın yanında mümin iken, nasıl kâfir olmaya güç yetirir. Veya Allah katında kâfir olan kul, nasıl mümin olmaya güç yetirebilir? Allah şöyle diyor : “(inanç bakımından) ölü iken kendisine hayat bahsettiğimiz ve halkın içinde (rahatça gelip) dolaşmasını sağlayacak bir ışıkla (yolunu) aydınlatacağımız (bir mümin) zifiri karanlıklara gömülen ve oradan yola

81 Bakara 2/30.

82 Sad 38/84-85.

çıkan yolu bulamayan (bir inkârcı) ile bir olur mu?"⁸³ O dalalettedir. Allah'ın izni olmadan asla ondan, çıkacak da değildir.

28–Sonra başkaları, hidayetden sonra "Buzağı cesedini ilah edinenler."⁸⁴ Onunla delaletle düştüler. Belki şükrederler diye Allah onları affetti. "Musa'nın halkı arasında hakikate yönelten ve bu hakikate dayanarak, adaleti gerçekleştiren bir topluluk vardı."⁸⁵ Onlar önceki durumlarına geldiler. Yine hidayet verildikten sonra, Semud'un kavmi saptı. Allah Onları affetmedi. Onlara acımadı. Allah'ın ilmiyle "Bir tek çığlıkla biçilmiş ekin gibi oldular."⁸⁶ Geçmişteki Allah'ın ilmi onlar için geçerli oldu. Çünkü Salih onların peygamberi, Deve de onlar için imtihan vesilesi idi.⁸⁷ Onlar deveyi kestiler. Allah'ta onları kâfir olarak öldürdü.

29- İblis Meleklerle olduğunda tespih ve ibadet ediyor idi. Denenince isyan etti. Merhamet edilmedi. Âdem denendi. Asi oldu. Fakat merhamet edildi. Âdem hatasına üzüldü ve unutuldu. Yusuf hatasını kabul etti, korundu. O anda onların yapabilme gücü nerde idi? Oluncaya kadar veya olmayıncaya kadar bir şeyler söyleyebiliyorlar mıydı? Bu delil ile size tarif edeceğiz. Bilakis Allah vasıflandırdıklarınızdan daha izzetli ve kadirdir.

30– Birinin, önceden Allah'ın ilminde, delalette veya hidayette olmasını inkâr ettiniz. İddianızla Allah'ın ilmini koruyacağınızı iddia etiniz. Amelleri seçmede irade size aittir. Şayet iman etmeyi severseniz Cennet ehlinden olacağınızı zannettiniz. Sonra cehaletinizle, Resulullah (s.a.v) hadisini, Ehlişünnetin, indirilen kitabı tasdik edici olarak getirdiğini, pis bir günaha benzer hale getirdiniz. Resulullah'ın hadisi hakkında, Hz. Ömer "Ey Allah'ın Peygamberi yeni karşılaşacağımız şeyler sebebi ile mi yoksa yapılması takdir edilen şey sebebi ile mi amel ediyoruz?" Diye sorunca Peygamber "Bilakis yapılması takdir edilen şeyler sebebiyle" buyurdu. Onu yalan söylemekle itham edip, Allah'ın ilmiyle olmasından nefret ettiniz. Şöyle dediniz: Şayet biz Allah'ın ilminden çıkamıyorsak o halde bu Zorlamadır. Size göre zorlama ise zulümdür.

83 En'am 6/122.

84 A'raf 7/148.

85 A'raf 7/159.

86 Yasin 36/ 29.

87 Kamer 54/27.

31– YaratılıŖta, Allah'ın ilminin olmasını zulüm diye isimlendirdiniz.

32– Allah'ın, Âdemi yarattığı ve Âdeminin neslinin yayılmasının Allah'ın elinde olduğuna dair haber geldi. Ve yine Allah, kimi cennet ehli olarak yazdığını, kimi de cehennem ehli olarak yazdığını ve onların da ona uygun amel işledikleri haberi geldi. Sıffin gününde Sehl b. Huneyf şöyle dedi. “Ey insanlar! Allaha yemin olsun ki, Dininiz sebebi ile görüşlerinizi itham ettiler. Canımı elinde bulunduran Allaha yemin olsun ki, Bir gün Ebu Cendel'i gördük: Şayet Resulullah'ın (s.a.v) emrini ret edebilseydik, ret ederdik. Bildiğimiz bu işinizde önce iş bize kolaylaştırılmadan kılıçlarımızı omuzlarımıza koymazdık.”

33– Sonra sizler cehaletinizle, İnsanları Allah'ın ilmini inkâr etmeye davet ederek, Hakk'a davetle, batıl teville, zafer kazandırdınız. Ve dediniz ki “iyi ameller Allah tandır, Kötü amel ise nefsimizdendir.” İmamlarınız ki onlar Ehlisünnetten idiler şöyle dediler: “İyi ameller, geçmişteki bir kader ile Allah tandır. Kötü ameller ise, geçmişteki bir ilmi ile bizdendir.”

34– Siz dediniz ki: Kendimiz kötü amele başladığımız gibi iyi amele de başlayıncaya kadar bu gerçekleşmez.

35– Sizin bu durumunuz kitabı ret ve dini yalanlamaktır. Söz, kader konusuna gelince, Abdullah bin Abbas şöyle dedi. “Bu ümmetin ilk şirki bu konudur.” Yemin olsun ki, Şerri Allah'ın takdirinden çıkardıkları gibi hayrı da, Allah'ın kaderinden çıkardıkça kötü görüşleri bitmeyecektir.”

36– Cehaletinizle, kim Allah'ın bilgisinden saparsa, hidayette olur. Kişi kendi iradesi ile hidayette oluncaya kadar Allah'ın bilgisi olmaz diye iddia ettiniz. Kimin göğsü İslam'a açılmış ise bu Allah'ın kendisine verdiği hidayetten öncedir. Şayet mümin ise kâfir olabilir. Onu kendisi dilediği içindir. Kendisi buna kadirdir. Kişinin küfür konusundaki iradesi, Allah'ın iman konusundaki iradesini deldi.

37– Bilakis kim, yardım almaksızın iyi bir amel işlerse ondaki iyiliğin onun için olduğunu, Kim de delilsiz kötü bir amel işlerse ondaki kötülüğün onun için olduğuna şahadet ederim. Fazilet Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Şayet Allah, bütün insanların hidayete olmasını isteseydi, bu konudaki iradesini uygulardı. Delalete olanlar da, hidayete ererlerdi.

38– Sizler şöyle Dediniz: Allah'ın iradesiyle, iyilik ve kötülük konusunda kendinize yetki verdiniz. Amellerinizdeki, Allah'ın geçmiş deki ilmini kendinizden uzaklaştırdınız. Allah'ın iradesini kendi iradenize tabi kıldınız.

39- Vallahi size yazıklar olsun. İsrail oğullarının istekleri üzerinden çok geçmeden, size verileni kuvvetlice tutunuz emri reddedilince, denildi ki: "Dağ sanki o bir gölgelikmiş gibi."⁸⁸ Allah'ın geçmiş iradesiyle, sizden önce delalete olanlar hakkında, hidayet dilediğinde ilminin konumu gereğince, kılıç zoruyla onları hidayete erdirdiğini gördünüz mü? Yoksa Yunusun kavmi azapta kalıncaya kadar iman etmediğinde onların iradesini bitirdi mi? Sonra onlar iman ettiler. İmanları kabul edildi. Onların dışındakilerin İmanını reddetti. Ayeti kerimde dedi ki : "Ta ki bizim azabımızı gördüler. Ve dediler ki, Allah'a, onun birliğine iman ettik ve kendisiyle müşrik olduğumuz şeyi inkâr ettik. Artık onlar bizim azabımızı gördükleri zaman bir fayda vermiş olmadı. Bu Allah'ın kulları hakkında cari olan adaletidir."⁸⁹

Yani bu, Allah'ın Onu yaratmadan önceki ilmidir. "Kâfirler orada hüsrana uğradılar."⁹⁰

Bu onların Allah katında kabul edilmeyen tutumlarıdır. Bilakis hidayet, delalet, küfür, iman, hayır, şer Allah'ın elindedir. Dilediğini bırakır dilediğin de hidayete erdirir. "Azgınlıklarında bocalasınlar diye bırakır."⁹¹

İbrahim (a.s) şöyle dedi. "Rabbim beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak bulundur."⁹²

Ve yine şöyle dedi. "Rabbimiz bizleri sana iki muhlis Müslüman kıl ve zürriyetimizden senin için Müslüman ümmet meydana getir."⁹³

Yani iman ve İslam senin elindedir. Putlara kulluk edenlerin ibadeti senin elindedir. Bu durumu inkâr ettiniz. Bu konudaki Allahın iradesini inkâr edip, kendi iradenizi yetkili kıldınız.

40- Ve sizler öldürülen kişinin, kendi eceliyle ölmediğini söylediniz.

41- Allah onu sizin için kitabında şöyle isimlendirdi. Hz. Yahya hakkında şöyle dedi: "Doğduğu gün de, öldüğü gün de ve tekrar diriltileceği gün de ona selam olsun."⁹⁴ "Yahya ölmemişti. Öldürülmüştü. Onun ölümü şehit edilerek

88 A'raf 7/171.

89 Mümin 40/84-85.

90 Mümin 40/85.

91 A'raf 7/186.

92 İbrahim 14/35.

93 Bakara 2/128.

94 Meryem 19/15.

öldürülenin veya kasten ya da yanlışlıkla veya hastalık sebebi ile ölenin veya ansızın ölenin durumu gibidir. Bütün bu ölümler, rızıklarının ve ecellerinin tamamlanmasındandır. Ecellerinin peşinde varacağı yere ulaştılar."Ve hiçbir kimse için Allah'ın izni olmadıkça ölmek yoktur."⁹⁵ Bir insanın dünyada bir saatlik ömrü kalsa veya basacağı bir izi kalsa, asla ölmez. Kişinin zerre kadar rızık varsa, rızıkına ulaşmadan ölmez. Allah'ın şu sözü, bu durumu tasdik ediyor : "De ki Ey Kâfirler yenileceksiniz ve Cehenneme atılacaksınız."⁹⁶ Onlar Mekke'de yaşıyorlar iken, Allah onlar hakkındaki azabın dünyada iken öldürmek, ahrette ise cehennem olduğunu haber verdi.

42– Sizler, Allah ve Resulünün haber verdiği iki azaptaki Allahın bilgisini, kâfirlerin reddetmeye kadir olduklarını ve o iki azabın kâfirler sebebi ile olduğunu söylediniz.

43– Allah şöyle buyurdu."Allah yolundan şaşdırtmak için, Boynunu böbürlenip bükerek, -öyle mücadelede bulunur ki- onun için dünyada zillet vardır."⁹⁷ Yani Bedir gününde öldürülmektir. " Ve ona kıyamet gününde de yangın azabını tattırırız."⁹⁸ Şayet Allah size merhamet etmeseydi, Allahın geçmişte yazılı olan ilmini inkâr etmeniz şeklindeki görüşlerinizin sizi düşürdüğü duruma bakınız.

44– Sonra Peygamberimiz şöyle buyurdu: İslam üç amel üzerine bina edildi; Birincisi Hz. Peygamberin gönderildiği günden, içlerinde müminlerden de bir topluluğun bulunduğu bir gurubun etkili cihadıdır. Onların Deccalla savaşı, ne zalimin zulmünü nede adil olanın adaletini eksiltmez. İkincisi Tevhit ehlini günah sebebi ile tekfir etmeyiniz. Ve onlar müşrik oldu diye şahitlik etmeyiniz. Hiç kimseyi amel nedeni ile İslam dışına çıkarmayınız. Üçüncüsü ise; iyi olsun kötü olsun bütün kaderler Allahın takdiriyledir. İslam'daki Cihadı bozdunuz. Küfürle ümmetiniz hakkındaki şahadetinizi çektiniz. Ümmetiniz sizin bid'atlerinizden uzaktır. Kaderlerin tamamını, ecelleri, amelleri ve rızıkları inkâr ettiniz. İslam'ın üzerinde bina edildiği şeyleri bozdunuz. Elinizde hiç bir haslet kalmadı. Ve İslam'dan **ÇIKTINIZ**.

95 Ali İmran 3/143.

96 Ali İmran 3/12.

97 Hacc 22/9.

98 Hacc 22/9.

Sonuç

Ömer bin Abdülaziz'in İslam dünyasında şahsiyeti, ilmi, adaleti ve sorunları barışçıl yollarla çözme çabası, İslam toplumundaki kalkınma gayretlerinden dolayı iyi bir şöhrete sahiptir. Gerçekten Ömer bin Abdülaziz güzel ahlakı, takvası, idari ve siyasi başarısı her türlü övgüyü hak ettiğine inanıyoruz. Haklı olarak İslam toplumunda beşinci halife olarak anılır. Ömer bin Abdülaziz'in kader risalesi bizlere birinci asırdaki insan filleri ve onunla ilgili olan konuların hangi seviye de ve zeminde tartışıldığını, birinci elden bize bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle Ömer bin Abdülaziz'in kader risalesini tercüme edip metni ile beraber makalenin içinde yer vermemizin nedeni okuyucunun birinci eldeki metinden konuyu okuyup değerlendirme imkânını vermektir.

Risalenin içeriğini incelediğimizde Ömer bin Abdülaziz'in hidayet, Allahın ilmi, insanların fillerini, Allahın kudretini, ecel, rızık, günah işleyen Müslüman'ın durumu ile ilgili görüşlerine yer verdiğini görüyoruz. Bilindiği gibi kader ve insan filleri ile ilgili tartışmalar özellikle Hz. Peygamberin vefatından sonra, hilafet ile ilgili yaşanan ihtilaf, tartışmalar ve savaşlar neticesinde Emeviler, politik manevralarla iktidara gelmesin den sonra, özellikle kader ve insan fiilleri dini mecrasından çıkarılıp siyasi bir zemine taşınarak tartışılmıştır. Birçok hile ve desiseler sonucunda iktidara gelen Emeviler iktidara gelişlerini kader ve insan filleri ile temellendirmeye çalışmışlardır.

Ömer bin Abdülaziz ise kader adlı risalesinde Emeviler'in resmi devlet politikası haline gelen cebri kader görüşünü o dönemde Kaderciler diye adlandırılan insanın irade hürriyetini savunan guruba karşı en üst perdeden savunanlardan birisi olmuştur. Fakat o diğer Emevi halifeleri gibi kader konusunu kendi dini mecrasında tartışmıştır. Konuyu siyasallaştırıp istismar etmemiştir. O görüşlerini samimiyetle savunmuştur. Bütün bunlara rağmen Ömer bin Abdülaziz insanın kötü davranışlarının sorumluluğunu insana yüklemiştir. Bu nedenle de katı bir cebri anlayışta olduğunu savunmak güçtür.

Ömer bin Abdülaziz'in kader konusuna cebri bakışı, birçok konu ile ilişkili olan kader konusunu sadece Allahın mutlak gücü, ilmi, kudreti ve iradesi açısından ele alıp insanın irade hürriyetini tamamen ortadan kaldırmaktadır. Kader konusu birçok konuyu kendi içerisinde barındırıyor. Ve konunun birçok yönü vardır. Konu bir yönü ile insan iradesi diğer yönüyle Allahın iradesi ile ilgilidir.

Ömer bin Abdülaziz konuyu geniş çerçevede farklı yönleri ile değil Allahın mutlak kudreti ve ilmi açıdan ele almıştır. Bu bakış açısı insan iradesini ortadan kaldıran ve aynı zamanda sorumlu tutan bir anlayıştır. Doğal olarak bu düşünce kendi içerisinde çelişkiye de düşmektedir. Yapmış olduğu fiillerinde hiçbir hürriyeti olmayan insan nasıl sorumlu tutulup cezalandırılır. Hâlbuki Allah iradesi olmayanı sorumlu tutmamıştır. Bu gün bile konu tam anlamı ile açıklığa kavuşmamıştır tartışılmaya devam edilmektedir.

Kaynakça

- EL-BAGDADI, Abdülkadir, *el Fark, beynel Firak*, Çev.: Ethem Ruhi Fıglalı, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara,1990.
- EL-MURTEZA, Ahmet, *Tabakatu el-Mu'tezile*, Beyrut, Lübnan, H.1380.
- GÖLCÜK, Şerafettin, *Kelam Tarihi*, Kitap dünyası, Konya,2015.
- HASAN İbrahim, *İslam Tarihi*, Kayıhan yayınları, İstanbul,1986.
- KADI Abdülcebbar, *Şerhu'l-usüli'l-Hamse*, Çeviren İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2013.
- IRMELİ, Perho, *İnsan Kendi Kaderini seçer*, Çeviren Yeşilyurt, Temel, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı XIII-XIV, İzmir,2001.
- İBNİ KUTEYBE, *el-Mearif*, Çeviren Hasan Ege, Şelale yayınları, Beyazıt, İstanbul, Tarihsiz.
- İBNİ KESİR, *el- Bidaye ve Nihaye*, Çeviren Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994.
- ŞAHİN, Muzaffer; Altuntaş, Halil, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Hazırlayanlar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara,2009.
- İRFAN, Abdulhamid, *İslamda ittikadi mezhepler ve Akaid Esasları* Çeviren, Mustafa Saim Yeprem, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,2014.
- SİNANOĞLU, Abdulhamit *İslam'ın İlk Siyasallaştırma Sürecinde Kader İnancı*, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı,2.
- VAGLERİ, Laura Veccia, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Çev. Kutluer, İlhan, Hikmet Yayınları, İstanbul,1989.
- VAN ESS,Josef, *Bidayetul İlmul Kelam fil İslam*, Beyrut,1977.
- YAZICIOĞLU, M. Said, *Maturidi ve Nesefiye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,1997.
- YEPREM, M. Saim, *İrade Hürriyeti*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara, 2016.
- YİĞİT, İsmail, *Ömer bin Abdülaziz Maddesi*, DİA, XXXIV, İstanbul,1988-2013.